

קצין יהודי-פולני בשבי הנאצי

ר. לוך

...במחנה וולדנברג בגרמניה היו מרוכזים קרוב ל-6,500 קצינים מהצבא הפולני. הם התגוררו בצריפים, שחולקו לשני אזורים — A, B, כשבכל אחד מהם היו 125—130 איש. הקצינים שוכנו לרוב לפי אותן היחידות הצבאיות — גדודים, באטאליונים — להן השתייכו בזמן שנפלו בשבי, או לפי קבוצות שנשלחו לוולדנברג ממחנות אחרים. — — בחורף 1941 החלו הגרמנים לחפש במחנה שלנו יהודים המסתתרים בתוך הצריפים, המכונים „אריים“. הצריף היהודי במחנה, בו גרו גם קצינים מן הקבוצה היהודית ממחנה-המעבר בהאמרשטיין, היה הצריף המפורסם „12A“, שבו שוכנו 86 קצינים יהודיים, לפי „תקנות נירנברג“, וכן 36—38 פולנים-ארים, שהתגוררו יחד אתנו מההתחלה ולא אבו לעזוב את המחנה, למרות ההצעות מצד הגרמנים (לא מעטים מביניהם היו חברי O.N.R. (אנדקים לשעבר). לגרמנים היו, כידוע, מרגלים בכל צריף, ומשום כך מצויה היתה בידיהם, לאחר זמן קצר, רשימה של ארבעים וכמה קצינים, החשודים כיהודים, שהתגוררו בצריפים שונים, כ„אריים“. ב„אקציה“ זו כמו ב„אקציות“ אחרות, לא חסרו רגעים קומיים בצד הטראגיים. האצולה הפולנית היתה מיוצגת בשפע במחנה שלנו. רוב נציגי „הדם הכחול“ גרו בצריף „15B“ — קצינים מחיל הפרשים וכו'. אך קצינים רבים בעלי תואר אצילי גרו גם בצריפים אחרים, ביניהם שני האחים פוטוצקי, שהקשיש שבהם — הרון טומאש פוטוצקי הוזמן — אי לאותה בושא — ל„אבוועהר“, כדי להוכיח שאינו יהודי!

חורף 1942; הדי הנעשה בפולין הגיעו אלינו בכל מוראם. דומה היה, שלהבות הגיטאות הבווערים מתקרבות ובאות...

סיוטי ה„חופש“ מחוץ למחנה לא נתנו לנו מנוח בלילות החורף הארוכים, שבילינו במחנה השבוים. חשבתי על כך, כיצד אפשר להודיע למישהו מחוץ לאירופה הכבושה על גורלנו ועל מה שצפוי לנו. לא היו לי כתובות, ידעתי רק שמות ואנשים. בפברואר 1943 כתבתי שלושה מכתבים: האחד ליצחק גרינבוים, מנהיגה האמיץ של יהדות פולין, לפי כתובת הסוכנות היהודית בירושלים. על מכתב זה חתמתי במוידי. מכתב שני — לד"ר שווארצ-בארד, ציר הסיים וחבר הממשלה הפולנית בלונדון, והשלישי — למשק שרתוק (שרת). יו"ר המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית בירושלים. המכתבים שלנו, שנשלחו מן המחנה, חייבים היו להיות כתובים בשפה הפולנית או הגרמנית, ומובן מאליו שעברו בדיקה חמורה. בצנזורה הגרמנית עבדו צעירות אוקראיניות מפולין, ולכל שולח

קצין יהודי-פולני בשבי הנאצי

מכתב היה צנוזר מיוחד. הואיל ולא רצייתי שאותם המכתבים יפלו בידי אותו צנוזר, ביקשתי משני חברי למחנה, קציני הצי המלחמתי (רוב קציני הצי הפולני שוכנו בצריף שלנו והתיידדתי אתם), שיחתמו על המכתבים. צריף הצי היה אחד הסימפאטיים במחנה: מרכז ההאזנה לשידורי ראדיו. שכנו בו אנשים בעלי אופק רחב ומזג לוחט.

על המכתב לד"ר שווארצבארד חתם קאפיטאן הצי, המהנדס צ'רווינסקי, ואילו על המכתב למ. שרתוק חתם קאפיטאן בוגדאן מאנקובסקי. רק מכתב אחרון זה הגיע לתעודתו.

עמדה אז בפני הבעיה, כיצד להודיע על כך, שאנו מרוכזים יחד, שצפוי לנו „משלוח“ לאחד ממחנות ההשמדה. והמכתב חייב היה, כאמור, להיות כתוב פולנית...

וזכר אני עד היום את הדברים שכתבתי לשרתוק. במכתב זה היה כתוב לאמור:

18.2.1943

שרתוק היקר!

כבר יזמן לא קיבלתי ממך שום ידיעה. אני מרגיש בטוב ועובד כמקודם בתיאטרון המחנה. עבודה זו נותנת לי סיפוק, וכך עברו שלוש שנות השבי, כמעט ללא שארגיש בהן. אנו מציגים עתה הצגות קלאסיות שונות. לא מזמן הצגנו „פראדרו“, ועכשיו אנו מכינים את „הספר מסביליה“, ועומדת על הפרק יצירתו של ביאליק מתקופת־הנעורים שלו.

עבודה זו, כאמור, נותנת לי סיפוק רב. מן ה„שבויים“ (בפולנית היה כתוב Szawujów) אני מקבל ידיעות כל הזמן. בתם „סכנה“ (Sakana) היא בחודש האחרון להריונה, והואיל וצפויה לה סכנת־פניו מדירתה, הייתי רוצה שבעלה אדם צלב*, שלמד רפואה בשווייץ, יהיה נוכח בזמן הלידה, ואני יודע שיש לך השפעה עליו*. הם נפגשו שוב עם ה„כדורים“, שאיני מחבבם אישית. הייתי רוצה שיהיו קרובים יותר לאדם צלב, שהשפעתו רצויה וחיובית, אולי תשפיע עליו בכיוון זה. אמי נמצאת בווארשה ומצבה לא רע.

אם תהיה לך הזדמנות לשלוח לי חבילה, הייתי מכיר לך טובה. אני שולח ד"ש לד"ר איגנאץ שווארצבארד. אני דורש בשלומך מכל לב, ושולח לך איחולים מהחברים המוכרים לך.

בוגדאן

השולח: קאפיטאן בוגדאן מאנקובסקי.

Gefangenenummer: 31006/XVIII A

Bar. 15b.

Kriegsgef. Offizierlager IIC

Woldenberg, Deutschland

חורף 1942 חלף עבר. היה זה חורף קשה, חסרת־קוה לשבויים. מפולין הגיעו בשורות אימות ביותר — רציחות, השמדה, „דפורטאציות“. ומן ההזית לא הגיעו ידיעות משמחות יותר — המגף הגרמני רמס שטחים נרחבים יותר ויותר של ברית־המועצות — אזורי רוסיה הגדולה ואוקראינה. ה„אסטרטגים“ שבמחנה, יושבי הצריפים, מזויזים כל יום דגלונים, הנעוצים בסיכות במפות, שנגזרו מן העתונים הגרמניים.

קיץ 1943. מיסדר שבויים פתאומי בצהרי היום — הגיעה משלחת של הצלב־האדום הבינלאומי. כל גדודי השבויים (6 במספר) מכל מחנה וולדנברג (שחולק ל„מזרח“ ו„מערב“) ניצבו בסדר צבאי, מבריק כמעט, כשהם מקבלים את פני האורחים מן ה„עולם ההוא“. הופתענו במקצת מהופעתה הפתאומית של המשלחת, שכן עד כה ביקרו אצלנו רק פעם אחת בשנה, וזאת לרוב בחורף — אך פקודה היא פקודה.

* משפט זה שהיה כתוב במקור לא מצאתי לאחר־מכן בתרגום המכתב, שנשלח לי עליידי מר שרת מהארכיון הציוני המרכזי, ואיני יודע אם לא תורגם, או שהצנוזר מחק אותו. המקור אינו בידי. * אדם צלב, כלומר הצלב־האדום.

המשלחת היתה מורכבת משני חברים — שווייצארי ושוודי — והיתה מלווה שליח מיוחד מן ה-
"Oberkommando der Wehrmacht" בדרגת גנראל.

באמצע המגרש שבמחנה בירך את המשלחת מפקד המחנה הגרמני גנראל פוטקאמר, יהיר ושחצן,
אשר מאחוריו, ומאחורי מטהו, עמד "זקן המחנה" מטעם השבויים, פולקובניק שאלוויץ' יחד עם סגנו.
הדושיה בין האורחים ובין נציגות המחנה נמסר לנו עלידי עדי-שמיעה.

חבר המשלחת, אשר לפניו הציג הגנראל הגרמני את הפולקובניק שאלוויץ', פנה אליו בשאלה
הבאה: כמה ישנם קצינים במחנה, ולאחר שקיבל תשובה על כך, שאל — כמה קצינים יהודים
במחנה שלכם?

בטרם הספיק פולקובניק שאלוויץ' לענות, התערב גנראל פוטקאמר, ובקול רם הודיע, שאינו
מרשה להציג שאלות כאלה ולהשיב עליהן. אך על כך ענה השווייצארי בלי להניד עפעף:
— אינני סמל גרמני ואינני חרש. האדון הגנראל כנראה שוכח, שגם בידי צבא בנות-הברית
מצויים שבויים גרמניים, ואני מניח, כי הגנראל יודע, כי הסכם ז'נבה מחייב את כל הצדדים במידה
שווה.

כאן התערב הגנראל שבא מברלין, אשר פנה לפוטקאמר: — חבר המשלחת רשאי להציג שאלות
כרצונו, וחייב לקבל עליהן תשובות.

— יא'וואהל! — הקיש פוטקאמר בעקביו, ובמשך כל הביקור שוב לא הוציא הגה מפיו והיה
רך ככבשה, ובעיקר מילא את הוראות המשלחת לכל פרטיהן ודקדוקיהן.
פולקובניק שאלוויץ' ענה, כי במחנה נמצאים 86 קצינים ממוצא יהודי, וכאשר נשאל היכן הם
גרים, ענה כי הם מרוכזים בצריף "12A".

על שאלת חבר המשלחת, מדוע גרים הקצינים היהודים בנפרד, ענה גנראל פוטקמר, שהיתה זו
מישאלתם של היהודים, הואיל והם רוצים להתפלל יחד!

לאחר שקיבל אינפורמציה מפתיעה זו, פנה חבר המשלחת לפוטקאמר בהוראה הבאה:
על הגנראל פוטקאמר, בתור מפקד המחנה, לשלוח כל שלושה חודשים דו"ח לצלב האדום
הבינלאומי ב'זנבה על מצב המחנה, וביחוד חייב הוא לציין בכל דו"ח את מספרם של הקצינים
ממוצא יהודי ומצבם, והוא, פוטקאמר, אחראי לביצוע הוראה זו אישית.
דומה שעד סוף חודש יאנואר 1945, עם התקרבות ההתקפה הסובייטית וגירושנו מן המחנה
למערב, נתמלאה הוראה זו כהלכה.

המחנה היה כמרקחה! הוראה זו, התערבות ראשונה בעניין יהודים, הוסברה במחנה כסנסאציה
ממדרגה ראשונה, כמעט כסימן לנצחונות ראשונים של בנות-הברית בעתיד הקרוב. צריף "12A",
"צריף המצורעים", לא ידע מה לחשוב על כך, שכן קרה הדבר דווקא בתקופת הגברת ההשמדה של
היהודים בפולין, ואולי בשיאה. המכתבים הנדירים, משכנים או מידידים, הודיעו על רציחות, חיסול
משפחות, רהובות, ערים, עולם... וכאן התערבות לטובה מצד הצלב-האדום הבינלאומי.
לא עלה כלל על דעתי לקשור את בוא המשלחת במכתבים ששלחתי.

ב-27 בספטמבר 1943, בשעה 10 בבוקר בא במרוצה לצריף שלנו ידידי רבי-החובל מאנקובסקי
ובפולטו בלי נשימה "זה למענך", מסר לי מכתב שקיבל לפי כתובתו והמיועד לי, בחותמת "טורקיה",
ואשר בו קראתי את המלים הבאות (עד היום רואה אני בעיניים מעורפלות את המכתב הזה). בקירוב:

יקירי,

— קיבלתי את מכתבך ומסרתי את תוכנו לאדם, במקום שלמד רפואה, כפי שביקשת. אני מכיר
את יצירת ביאליק מתקופת נעוריו — אך, לדאבונו, היא אקטואלית עתה בכל מקום. תכתוב

קצין יהודי-פולני בשבי הנאצי

ל"שבויים", שלא ידאגו, שכן אדם הבטיח לטפל בהם במצבם הקשה, והובטח לו, שפניו אינו מאיים עתה עליהם. הננו אתכם בכל לב. שלח לנו תוויות לחבילות, ואז נשלח לך ולחבריך.
שלך משה

חלפו מאז 20 שנה, אך עד היום אזכור כמה מופתע הייתי ונדהם, נרגש ומועזעז מקול זה שהגיע אלי מעולם אחר, רחוק...

קצין ראיתי חובה להודיע על כך ל"זקן הקצינים" במחנה, הגנרל הפולני, שגר פרוש-ומובדל משאר השבויים, במעין "בדידות מזהירה" (הוא מת לפני שנים אחדות בפולין), והואיל ועל מתיים "נאה לומר רק שבחים, או בכלל לא לדבר" — לא אתאר אותו כאן...

סיפרתי לגנרל על המכתב ועל תוכנו. הגנרל היה שבע-רצון, ניחם אותי ככל האפשר, ואמר ש"יהיה טוב" ו"מנוחם" נפרדתי ממנו. בעת השיחה הזאת היה נוכח סגן הגנרל ועוד קצין אחד — שניהם מן המחנה שלנו, שאחד מהם (כנראה, הסגן) עמד בשירות ה"אבווהר" הגרמני. בכך נוכחתי לדעת מיד למחרת, כאשר לפני המיסדר, בשעה 5 בבוקר, נפתחו לפתע דלתות הצריף ונכנסה קבוצת חיילים גרמנים ובראשה קצין ה"אבווהר". הם העירו אותי — וכמובן את כל גרי הצריף — כדי לערוך אצלי חיפוש יסודי.

מיטת העץ שלי היתה בקומה השלישית של האצטבא, כלומר מעל למיטות שני חברי. למרגלות המיטה היה כל רכושי התרבותי, היינו: כמה ספרים וביניהם תנ"ך בעברית שהוצא בשוטגארט בשנת 1941! ואשר ההקדמה שלו כתובה היתה בלשון הגרמנית והלאטינית. התנ"ך הוזמן ונקנה למעני עליידי מיפקדת המחנה, ועל כך העידה במפורש חותמת המיפקדה "Oberkommando der Wehrmacht-Gepreueft" כן היה שם ספר ללימוד השפה העברית בהוצאת "לאנגשייד", שאף הוא נקנה בדרך זו, ואשר שימש לי להוראת הלשון העברית בקורסים שניהלתי במחנה. היו שם גם כל המכתבים שקיבלתי בעת היותי במחנה, רשימות — כל זה נאסף ונלקח, המורן נבדק היטב ואותי הפשיטו עירום... איני יודע מה מצאו, אך תוצאות "אקציה" זו לא בוששו לבוא — עד סוף שהותי במחנה לא קיבלתי עוד שום חבילה, שום מכתב — נותקתי בפעם השניה, כביכול, מן העולם...

כאן עולים בזכרוני כמה מאורעות הקשורים בעניין זה. שלוש שנים לאחר-מכן, באוגוסט 1946, הגעתי לארץ-ישראל בשליחות רשמית, כציר פולני ראשון. היה זה לאחר ה"שבת השחורה", כאשר רוב מנהיגי הישוב נאסרו והושבו בלאטרון, ביניהם גם יו"ר המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית — מר משה שרתוק.

בשעת ביקורי הראשון אצל מזכיר הממשלה המאנדאטורית, סיר שאו (היה זה ביקור מכין לפני שנתקבלתי אצל הנציב העליון ואושרתי לסגל הדיפלומאטי) — הגיש לי המזכיר רשימת אישים, שאני חייב לבקר אצלם.

רשימה זו הכילה שמות וכתובות: ראשי הכנסיות הנוצריות, הרבנים הראשיים, ראשי מחלקות ממשלתיות, וכן זקן הסגל הדיפלומאטי. בין השאר הופיע ברשימה יו"ר המחלקה הפוליטית של הנהלת הסוכנות משה שרתוק, יו"ר הוועד הלאומי — בן-צבי, יו"ר הוועד הערבי העליון וכו' וכו'.

על שאלתי אם נהוג סדר קבוע, לפי ה"פרוטוקול", בעריכת הביקורים, השיב שאו בשלילה, אך יעץ לי לשמור על "שיווי-משקל" מסויים בתחום זה, וכך, למשל, ברביון שאערוך ביקור אצל הרב הראשי רצוי שאבקר גם אצל אחד מראשי הכנסיות הנוצריות...

ידעתי היטב על הימצאו של שרת בלאטרון, אך העמדתי פנים תמימות ושאלתי את מזכיר הממשלה אם אוכל לבקר לראשונה (וכאן, כביכול, קראתי מן הרשימה) אצל שרתוק מן הסוכנות היהודית?

שאו נרתע, "הו, לא! יש קשיים מסויימים." בהוסיפו להעמיד פנים כאילו איני יודע דבר, שאלתי: מה קרה, כלום אין הוא בארץ? המזכיר המיסכן פלט בגימגום, שאדון שרתוק נמצא עתה... בלאטרון, ועל שאלתי אם לאטרון הוא בית-חולים ואם אוכל לבקר אותו שם, ענה לי, בהתגברו בעליל על התנגדות פנימית, כי אדון שרתוק הוא עצור באורה זמני וכי בקרוב ישוחרר, ולפי שעה הוא מיעץ לי לבקר אצל הסגנית שלו, גברת מאירסון. עשיתי כעצתו.

לאחר ששרתוק שוחרר מלאטרון, והחזיר לי ביקור במשרדי בתל-אביב, הזכרתי לו על הליפת המכתבים בינינו מלפני שלוש שנים, ואגב כך סיפרתי לו על קבלת מכתבו מספטמבר 1943. וכך נסגר מעגל המכתבים בין מי שהיה שובי בוולדנברג ובין מי שהיה יו"ר המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית.

כאן ברצוני להודות מקרב לב למר שרת על העזרה שהגיש לנו בתקופה כה קשה לנו — לקבוצת הקצינים היהודים בוולדנברג וכן קבוצה שניה של 44 קצינים בגרמניה, שגורלם היה כגורלנו...

ג. ב. את תרגום המכתב שנשלח מוולדנברג בפברואר 1943 הואיל מר משה שרת להמציא לי לפי בקשתי מן הארכיון הציוני הראשי, שפן לא זכרתי את פרטי המאורע וגם המכתב במקורו אבד לי. בתרגום מצויים כמה אי-דיוקים — הן כתוצאה מתרגום פגום או מחמת השמטות של הצנזורה הגרמנית.

sent to the East and 417 of them were returned to Sweden before the end of the war. More than 80% of the 52 deceased were over 60 years old. The Danish authorities did everything they could to protect their citizens in their exile. Therefore Eichman was forced not only to return 5 half-Jews from Theresienstadt to Denmark, and to the visit of the mixed commission of Danish and Red cross officials to the Ghetto in June 1944. As described by the eminent scholar H. G. Adler and others the visitors were systematically deceived and did not realise that the Germans put up a show for them in order to disguise the camp's true character. In spite of this fact, the Danish achievement, pursued with outstanding insistence as shown here by new source-evidence, was remarkable and adds another proof to the amount of weight the Danes' defence of the Jews carried with the Nazis.

A Polish Jewish officer in a Nazi P.O.W. Camp — R. Lotz

The author of this memoir was Democratic Poland's first ambassador to Israel. Here, he recalls his experiences as a Nazi prisoner of war, in a camp for Polish officers. He relates how he succeeded in getting in touch with Moshe Sharet informing him of the great danger and asking him to make the Red Cross act on their behalf.

From "Reich Representation to Reichvereinigung". — K.R. Ball Kaduri

The author of this article discusses the change from volunteer representation of the German Jewish Communities to superimposed organization under Nazi rule. It was not a sudden change, but rather a gradual, evolutionary process and constant struggle for independent representation on behalf of German Jewry.

The Bricha (The Illegal Escape) Dr' Yehuda Bauer

This is a chapter from the author's comprehensive study of the illegal immigration movement in the years immediately after the Second World War (Known in Hebrew as "Bricha" — meaning Escape). It concerns most of European Jewry and especially what remained of Eastern European Jewry. These were the remnants of the Holocaust former Partisan fighters, who, upon their return to liberated Poland became aware of the fact that there was no hope for Jews in the countries of their birth. Thus began the search for pathways and roads to Israel.

The author tells here in detail, how these first groups began; their aims and ideals; their successes and failures. In his summary the author stresses the fact that it was the Polish Jews who initiated all the daring plans. They were aided by the delegates from the Jewish Brigade and the special delegates (Shlichim) who came later.